

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

LOG Id: LOG_0110

LOG Titel: Caput Tertium. Canarium Silvestre alterum, sive Nanarium Nanary. - III. Hooftstuk. De tweede wilde Canary-Boom.

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TERTIUM.

III. HOOFSTUK.

Canarium Silvestre alterum, five Nanarium Nanary.

De tweede wilde Canary-Boom.

Hæc proprie silvestris Canarii species est, trunci magnitudine binis prioribus cedens, quique non crassior est, quam ut homo illum amplecti ulnis possit, inferiorque ejus pars paucis parvisque constat alis, nec cinereus est hic truncus uti præcedentium, sed obscure viridis, vel nigricans ejus cortex est: Coma quoque angustior est & acutior, rami rariores, plurimis instructi fragilibus & nodosis ramulis, ex quibus raches excreſcunt breviores quam in antecedentibus, geruntque ad suum ortum binas squamas auriculatas, inque rachibus bina, terna, quaternave tantum foliorum paria opposita sunt uno impari extremo; folia minora sunt quam in *Canario Barat*, a quatuor ad septem pollices longa, binos binosque cum dimidio lata, ab utraque vero parte magis acuminata quam in prioribus &c. superius longo apice donata, scabra quoque & obscure viridia cum nervo intermedio flavescente, costisque lateralibus parallelis, quarum quædam sunt oppositæ, quædam vero alternatæ.

Flores præcedentibus similes sunt, sed plerumque minores, nec ita splendentes.

Fructus rari ac solitarii fere dependent ex longis lignosisque pedunculis, non tantum in ramorum extremo, sed etiam ad horum ortum ex crassioribus ramis. Fructus ipsi formam gerunt majorum *Myrobolanorum*, superiore parte latiores, inferiore magis angustati, ex oblongo rotundi nec trigoni, plano pericarpio contenti, cui diutius juncti manent, quam ceteri Canarii fructus, primo virides, dein lividi, ac demum nigri, sed non ita glabri & politi ac præcedentes, sed rugosiores, cinereisque maculis notati: Nux vero est oblonga, binos transversales digitos longa, minorem circiter digitum lata, ab utraque acuminata parte, plurimum rotunda, vel paululum trigona, prope pedunculum angustissima, estque magis fusca, quam vulgaris, alteram quoque habet speciem uti reliqua Canaria, brevem nempe & rotundam, transversalem vix pollicem longam, pauloque crassiorẽ præcedente, ex rotundo angulosam, tribus, quatuor, & sex angulis sæpe protuberantem.

Nuces hæ tres semper gerunt cellulas, raro quatuor, suntque rotundiores, quam in vulgari Canario, singula autem harum repleta est angusto oblongoque nucleo, tenuissima pellicula fusca obducto, ejus autem substantia interna est alba, dulcis saporis, uti reliqui Canarii fructus, vel etiam ad Catappos accedentis, siccaque & oleosa.

Hæ nuces non aperiuntur contusione lapidum uti reliquæ, quum nimis arcte & copiose repletæ sint, omnes enim nuclei contusione frangerentur, sed transversaliter cultro cæsorio dissecantur, nucleique bina segmenta ab utraque parte incurva acu vel hamulo extrahuntur, sed magis ex delectamento quam necessitate.

Ex hisce truncis duplex colligitur resina, ex superiore enim truncorum parte sicca, alba, & fragilis exstillat resina, impuræ calci vel Caphuræ similis, debilis odoris nec magna copia, unde vix colligitur. Inferior autem trunci pars majorem exhibet quantitatem, sed neque magna copia, estque nigricans, liquida, non autem viscosa, sed fragilis, nec unquam ita indureſcit, ac alia Dammara, plurimum mixta cum corticis fordibus vel & ipsius terræ.

Resina hæc similis fere est, ac forte congenere species *Occidentalis Carannæ*, quoad substantiam & odorem, Caranna autem carbonibus inposita jucundiorẽ spirat odorem, cum Amboinensis magis ad Canarium accedat.

Anni tempus. Hujus fructus in Amboina matureſcunt sub initium pluviosorum mensium, Majo nempe, Septembri autem sub arbore quoque prolapsi colliguntur, ita ut non certum videantur observare anni tempus.

Nomen. Latine *Canarium Silvestre alterum* & *Canarium Montanum* & *Nanarium*: Malaice *Canari Utan*. Amboinice *Nanari*. In Hoeamohela aliisque vicinis

Tom. II.

iii-

Dit is eigentlyk de wilde Canary, aan grootte van stam de beide voorgaande Canaris wykende, als die niet dikker is dan effen een man omvatten kan, beneeden met weinige en kleine vlerken, niet witachtig als de voorige, maar vuil-groen, of ſwartachtig van ſchorſſe, de kruin is ook ſmalder en ſpitzer, de takken weiniger, met veele breekzame en knopachtige takjes bezet, daar aan de ryſkens ſtaan korter dan aan de voorige, hebbende bybaren oorspronk twee gebaarde ſchubben, en maar 2. 3. en 4. paar bladeren regt tegen malkander over, met een vooruit alleen, de bladeren zyn nog kleinder dan aan 't voorige Canary Barat, van vier tot zeven duimen lank, twee en twee en een half breed, achter en vooren meer toegeſcherpt dan de voorgaande &c. met een lange ſpitze vooruit, mede ſtyf en ſwart-groen, met een geele middel-zenuwe, en evenwydige dwers-ribben, zommige regt, zommige overbants tegen malkander ſtaande.

't Bloeiſel is als aan de voorgaande, doch doorgaans kleinder, en glimt zo niet.

De vruchten hangen ydel en weinig by malkander, aan lange boutachtige ſteelen, niet alleen aan 't uiterſte der takjes, maar ook uit derzelver oorspronk, by de dikkere takken voortkomende. De vruchten zelfs hebben de gedaante van grootte *Myrobolanen*, te weten vooren breedſt, en achter by den ſteel ſmalder, lankwerpig-rond, en niet drielantig, in een vlak ſchooteltje ſtaande, daar aanze langer vaſt hout, dan andere Canaris, eerſtelyk mede groen, daar na loodverwig, ten laaſten ſwart, doch zo glad en effen niet als de voorige, maar ruiger, die met graauwer plekken zyn. Het nootje is lankwerpig, twee dwers-vingers lank, ſchaars een pink dik, achter en vooren toegeſpitſt, meſt rond, of een weinig drielantig, en by den ſteel op 't ſcherpſte, bruinder dan de gemeene, zy hebben mede haar tweede geſlagt, als andere Canaris, te weten, de korte ronde zynde pas een duim-breed lank, en wat dikker dan 't voorgaande, uit den ronden wat boekig, met 3. 4. en 6. uitſteekende ruggen.

De Nootjen hebben van binnen altyd drie kamertjes, en zelden vier, die ronder zyn dan in de gemeene Canaris, en een ieder is digt uitgevult met een ſmalle lankwerpige beest, buiten met een zeer dun en bruin vlieſken bekleedt, binnen met een wit mierz, zoet van ſmaak, als andere Canaris, of de Catappan wat bykomende, droog, zynde mede Olyachtig.

Deze Nooten klopt men niet op met ſteenen als andere, om datze te digt uitgevult zyn, en alle de beesten in 't ſlaan bryzelen, maar men kaptze dwers door met een Houw-mes, en de ſtukken van de beestjes haalt men ter weder-zyden uit met een kromme ſpelde of baakjen, dog meer uit plaizier, dan uit nuttigheid.

Uit deze ſtammen heeft men tweederlei bers, want uit de bovenſte ſtam druip̃t een droog, wit en bryzelig bers, wilen kalk of Campber gelyk, ſlap van reuk, en zeer weinig, daarom 't niet vergadert werd; De onderſte druip̃t wat meer, doch mede in geen quantiteit; 't zelve is ſwartachtig, week, doch niet kleverig, maar brokkelig, en nooit zo hard werdende als andere Dammara, mees-tendeel vermengt met de vuiligheid van de ſchorſſe of den grond.

Dit bers is ſchier gelyk, en miſſchien een medezoor̃te van de Weſt-Indiſche Caranna, aan ſubſtantie en reuk, doch de Caranna is op de koolen wat lieflyker, daar de Amboinſche nog ſterker na Canary riekt.

Sayſoen. Zy werden ryp in Amboina met het begin van de regen-Mouſſon in May, doch men vindze ook in September onder de boomen leggen, zo datze ſchynen geen beſtendig Sayſoen te houden.

Nam. In 't Latyn *Canarium Silvestre alterum*, en *Canarium Montanum* & *Nanarium*, op Maleyts *Canari Utan*; op Amboins *Nanari*. Op Hoeamobel, ende

V 2.

by-

infulis vocatur *Yanele* h. e. *Canari Lain*, ac si spurium *Canarium* dicerent.

Locus. Non occurrunt circa hominum ædes vel in ipsorum hortis, sed in montibus crescunt remotis, altisque silvis, inque omnibus infulis Amboinensibus inveniuntur, & notæ sunt hæ arbores.

Ufus. Fructus hi ab hominibus non æstimantur, quum nimis magno constant labore, ut aperiantur, & ut nucleus eruatur, qui insuper adeo pusillus est. Ex delectamento tantum eduntur, si in silvis inveniuntur ac forte fortuna sese obferant, reliqua portio apris inservit, qui hosce fructus admodum expetunt ob nucleorum dulcedinem. Quidam hos colligunt fructus, quibus sues saginant domi.

Nigra Dammara seu resina ex inferiore trunci parte exstillans *Dammara Itam Cring* dicta, h. e. *Dammara nigra friabilis*, ubi magna invenitur & colligi potest copia, facibus inservit, five sola, five aliis *Dammara* nigris mixta, quum melius etiam flammam concipiat, licet jucundior spiret odorem vulgari *Dammara nigra*.

Trunci malis quoque inserviunt, uti aliorum *Canariorum*, sed non ita frequenter, quum rarius inveniuntur, ac difficile sit illos ex remotis altisque petere montibus.

Tabula Quadragesima Nona

Ramum exhibet *Canarii silvestris secundi*, quod *Nanarium* vocatur, ubi Litt. A A. officula ejus seminalia denotant.

OBSERVATIO.

Canarii species a Valent. in Amboinae descript. pag. 212. recensentur.

CAPUT QUARTUM.

Canarium Odoriferum. Camacoan.

Licet omnes *Canarii species* odoriferam exfudent refinam vel lachrymas, huic tamen proprie odoriferæ cognominationem tribuere volui, quum ejus resina, ac præcipue lachryma inter omnes *Canarii species* jucundissimi sit odoris. *Silvestris* penitus ac rara *Canarii species* est, quæ raro occurrit, nec nisi hinc inde una alterave invenitur arbor in montibus silvestribus.

Hæc species plurimas habet varietates, quas ad binas has reducam species, glabram nempe & rugosam.

Primo itaque *Canarium Odoriferum leve*, Belgice gladdæ of witte *Canacoan*, multo altiore & majorem gerit truncum quam proxime antecedens, qui tam crassus est, ut duo vix viri illum ulnis amplecti possint, cujus cortex est gilvus, seu squallide albicans, glaber, sed quibusdam punctis notatus, unde rugosus apparet. Ejus rami sunt nodosi, fragilesque, inque superiore partem subito terminantur, in his raches foliosæ, maxime vero ad eorum finem locantur, arcte & inordinate sibi junctæ, singulæ autem ad suum ortum geniculum gerunt, unde flexiliores sunt reliquis *Canarii ramis*: Sed squamæ illæ auriculatæ non adsunt, quæ in aliis *Canarii speciebus* observantur.

Folia formam habent *Canarii Barat*, sed sunt breviora & latiora, ab inferiore parte latissima, sensimque acuminata, venis quoque flavis pertexta, glabra, firma, intense viridia, maculisque plurimum notata, inferiora autem semper brevissima sunt, sex, septem, & novem digitos transversales longa, tres quatuorve lata: Sex, septem, & octo sæpe paria in una inveniuntur rachi opposita, cum extremo impari.

Hujus speciei varietas est, quæ non ultra tria quatuorve foliorum paria in una rachi gerit, quæ sunt paulo magis oblonga quam præcedentis, a quinque ad novem pollices longa, tresque lata: Utraque autem gerit vulgarem *Canarii characterem*, quod raches nempe ad primum secundumque foliorum par geniculatæ

byleggende Eilanden *Yanele*, dat is *Canari Lain*, als ofze bastaart *Canary* zeiden.

Plaats. Zy wasschen niet omtrent de woningen der menschen, of in bare Thuin, maar in 't afgelegene gebergte, en booge bosschen, en zyn bekend in alle Amboinsche Eilanden.

Gebruik. Deze vruchten werden van de menschen niet geacht, om datze te veel moeite kosten om op te kloppen, en de beest daar uit te halen, daar dan nog zo weinig aan is. Alleenlyk werdenze zomtyds tot plaizier gegeten, als men in 't Bosch is, en by geval onder deze boomen komt. De rest word voor de wilde Verkens gelaten, die daar zeer graag na zyn, om de zoetigheid der korrels. Zommige vergaderenze, en meesten de Swynen t' huis daar mede.

De swarte *Dammara* uit den onderste stam druipende. *Dammara Itam Cring*, dat is *Dammara nigra friabilis* genaamt, daar menze in meenigte hebben kan, wert tot toorzen gebruikt, 't zy alleen, of met andere swarte *Dammara* gemengt, wanneerze ook beter brant, hoewelze veel lieflyker van reuk is dan de gemeene swarte.

De stammen werden mede tot masten gebruikt, gelyk de voorgaande *Canary*, doch zo veel niet, om datze weiniger te vinden, en moeyelyker uit het gebergte te halen zyn.

De negen-en-veertigste Plaat

Vertoont een Tak van het tweede wilde *Canari*, die *Nanari* genaamt wert; alwaar de Lett. A A. deszelfs Zaat-kerns verbeelden.

AANMERKINGE.

De soorten van de *Canaries* werden van *Valentyn* in de beschryving van *Ambon* op pag. 212 vermeldt.

IV. HOOFSTUK.

De Ruikende Canari-Boom.

Hoewel alle *Canary* soorten een riekt bers of traan uitgeven, zo heb ik echter deze eigentlyke den naam van welriekende willen geven, om dat zyn bers, en inzonderheid de traan, onder alle *Canaris* de lieflykste van reuk is. Het is mede een gants wilde en raare zoorte van *Canaris*, zelden te vinden, en niet meer dan bier en daar een boom in 't tweede gebergte.

Dit geslacht heeft verscheiden veranderingen, dewelke ik onder deze twee soorten bringe, de eerste de gladdæ, de tweede de ruige.

Eerstelyk *Canarium Odoriferum Leve*, in 't Duits gladdæ of witte *Canacoan*, gewint een veel hooger en grooter stam dan de naaftvoorgaande, zo dik dat hem dikmaals twee mannen omvaden moeten, met een wittewitte of vaale schorsse, effen, doch met zommige punten bezet, die haar wat ruig maaken. De takken zyn knoestig, breeken kort af, en loopen aan haar voorste eind ook schielyk toe. Hier aan staan de telgen of blad-dragende ryskens, omtrent haar uitterste, dicht achter malkander, en zonder order, hebbende ieder by zyn oorspronk een knietjen, waar door zy buigzamer zyn dan andere *Canary* takskens: doch hebben geen zints de ooren of schubben, dewelke men aan andere *Canary* soorten ziet.

De bladeren gelyken na die van *Canari Barat*, doch zyn korter en breeder, achter breedst, en allenskens toegespitst, ook met geele ribben doortogen, glad, styf, en boog-groen, meest met sproeten of plekken bezet, 6. 7. en 9. dwers vingers lank, 3. en 4. breed, zynde de achterste altyd de kortste; zy staan met 6. 7. en 8. paaren aan een rysken tegens malkander, met een voor uit alleen.

Men vind een verandering van deze zoorte, daar niet meer dan drie en vier paar bladeren aan een rysken staan, en zyn wat lankwerpiger dan de voorgaande, te weten, van vyf tot negen duimen lank, en drie breed, ook hebben zy beide het gemeene kenteeken van alle *Canaris*, te weten; dat de ryskens by het eerste en tweede paar bladeren